

DEDE KORKUT KİTABI'NDA OKUMA ÖNERİLERİ

Mustafa S. KAÇALIN

Dedem Korkudun Kitabı da güçlüklerini ilk günkü gibi taşımaktadır. Az yayın yapıldığı dönemlerde belki konularında bilinmezlikler çoktu, çok yayın yapıldığı dönemde de yayınlara ulaşılmazlıklar söz konusu. Bulunanları yeniden bulmak, boşa kürek çekmiş olmak her an karşınıza çıkabilir. Güç her zaman güçtür. *Dedem Korkudun Kitabı*'nı birilerinin "bu benim" veya "bu benim" deyip sahiplenmelerini genç hatta çocuk yaştaki birine kendi kazanmadığı ve kucaklayamayacağı büyüklükteki bir mirasa sahip olma kısmeti dolayısıyla kendisinden beklenen hakim olma becerisinin ister istemez gösterilmesi diye anlamak gerekir, yoksa *cahil cesur olur* ile açıklamak işin kolayına kaçmaktır.

Dedem Korkudun Kitabı'nın pek çok yayını varsa da iki yayın biraz ayrı özellik taşır. Biri Muharrem Ergin'in yayınıdır. Bilime dayalı bir yayındır. Bu ifade öbür yayınların bilime dayalı olmadığı anlamına gelmez. Eldeki iki yazmanın çekimleri, metin yayınından yazmalara gidilebilme kolaylığı ve dizininin bulunması araştırmacıları bu yayını her zaman el altında bulundurtmağa itecektir. Kimi düzenleme ve düzeltmelerle üç baskı yapmıştır.¹ Öbürü Orhan Şaik Gökyay'ın yayınıdır. Bu bilgin metni Lâtin harfleriyle ilk kez yayımlayan kişidir. Eserinin son yayınında en küçük bir kâğıt parçasına varıncaya dek bütün yayınlar değerlendirilmiş, her türlü bilgi alınmış, sorunlu her türlü olabilirlik göz önünde tutulmuş, ilgili her kişiden yardım alınmıştır. Bu bilgi dağarı araştırmacıları her zaman kendisine çekecektir.²

Burada eserin iki yayınındaki kimi okuma ve yorumlamalarla ilgili yeni öneriler, katkılar ve değinilerde bulunulacaktır.

Dede Korkut Kitabı'nın coğrafyası Doğu Anadolu. Türkler buraya 1071'den sonra yerleştiler. *Oğuz Kağan Destanı*³'ndeki gibi bu metinde de Moğolca

¹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I. Giriş - Metin - Faksimile*, Ankara 1958, TDK Yay., XVII+251 s. +154+97 tıpkıbasım.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı II. İndeks - Gramer*, Ankara 1963, TDK Yay., XIII+[3]+483 s.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı. Metin - Sözlük*, Ankara 1964, TKAE Yay., VII+217 s.

Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı. Metin - Sözlük*, İstanbul 1983, Ebru Yay., 181 s.

² Orhan Şaik GÖKYAY, *Dedem Korkudun Kitabı*: İstanbul 1973, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., [III]+359+DCLXXI s. 12 çekim+1 harita.

³ Kâşğarlı Mahmûd'a göre Alp Er-Tonga İran destanı Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sinde Turan kağanı olarak sözü edilen Afrâsiyâb'dır. *Dîvânu Luğâti't-Türk*'teki ağıt parçalarında adı geçen Alp Er-Tonga, büyük bir ihtimalle, 713'te Bişbalık akınına çıkan Kapğan Kağan'ın 714 [Şubat ~ Mart] bars

sözcüklerin bulunması Çiñgis Kağan [1167-1227]'dan sonraki dönemin izlerini taşır. Eldeki yazmalar 16. yy.'dan kalma olsalar bile hikâyelerin doğduğu, oluştuğu dönemin diliyle anlatılmasını saklamış olmalı. Bir metin bir dönemden sonra ana dokusu değişecek biçimde yeni sözcüklerle anlatılır olamaz. Eski sözcükler anlaşılmalıklardan dolayı anlaşılın yeni kılıklara yavaş yavaş bürünebilir, o kadar. Bu belirleme geriye gidişin başlangıcını koymak içindi. Abū Bakr b. 'Abdu 'llāh b. Aybek ad-Davāddārī'nin bu hikâyelerden haberi olduğuna göre, geriye bir dikkat noktası kalıyor. Hikâyelerde ateşli silâhlara ilişkin bir kayıt yok. Buna göre hikâyeler Moğol döneminde ateşli silâhların kullanımından önce oluşmuş olmalıdır.

Dede Korkut Kitabı tıpkı *Köroğlu Destanı* gibi bir çevrede anlatılan ve dinlenen bir hikâyeler bütünüdür.

Medresenin halka terk ettiği ve halkın kendisine mal ettiği kelimelerin kökenini bulmak kolay değildir. Kitapta böyle kelimeler bulmak mümkün.

ardıl (D. 2215): Daha önce *erdil* okunan bu sözcük *ardıl* okunup 'sürünün arkasından giden koyun' diye anlaşılmalıdır. Sözcük muhtemelen Mo. *ardavul gibi bir sözcükten gelmeli ve *ardul > *ardıl gibi bir gelişme göstermelidir. Krş. *baran* (< Mo. *barağun*), *bayat* 'varlıklılı(?)' (< *bay+a-ğū+t*), *bolğagağul* 'keşif bölüğü', *bögevül* 'artçı atlı, jandarma', *bökegöl* 'çerezci, mezeci, içki sunucu', *cun* (< Mo. *ceöün*), *çapul* 'yağma' (< Mo. *çapavul* 'çapul'⁴), *çağdavul* 'artçı', *tolğa* (< Mo. *doğulğa*) 'tolga', *ğortağul* 'önde ılgar ile giden atlı', *ğırğavul* 'sülün', *hirevül* 'öncü, ileri kol', *karavul* 'konsolos', *karāval* 'gözetleme postası, gözetleme' (*karāvalçi* 'gözcü'), *katavul* ~ *ketavul*, *köteval* 'kale muhafızı, kale komutanı', *kebtegöl* 'gece nöbetçisi', *koyituğul* 'ağırlık', *kumbul* 'öbek' (< Mo. *kumbigöl* 'yan koruyucu'), *merğavul* 'yiğit', *nekegöl* 'iz sürücü', *koşigöl* 'toparlayıcı', *sazavul* 'tahtgethrerer land steward', 'aylık gelir toplayıcı', *sözevül* 'iftiracı, kovucu', *sürgevül* 'düşmanı izleyen birlik', *şağaval* 'temsil ile görevli memur, büyük elçi',

yılında şehir surları önünde pusuya düşürülerek öldürülen ve ölümü Türkleri büyük bir acıya ve yasa boğan oğlu Tonga Tigin'dir. Tonga Tigin'in yuğ töreni 715 [Şubat 9'dan az sonra] tavşan yılında yapılmıştır.

Belki, *alp er tonga* 'savaşçı erkek pars' = *a+fārsi+alp* 'Fars olmayan yiğit' olmalı. Belki *Fārs* < *phars* < *pars bars* 'tonga'.

İlk Mısır firavununun vakitsiz ölen oğlu Menaros'un adına yakılan ağıt aynı zamanda da ulusal yürüyüş ezgileridir. Fenike'de, Kıbrıs'ta ve daha başka yerlerde de söylenir, ama ülkesine göre ayrı adlar verilir. Yunanlılar'ın Linos adını vermişlerdir. *Herodot Tarihi*, II, § 79.

Oluşumundan 360 yıl sonra dağınık da olsa parçalarını bulabildiğimiz bir eser kadar önemli olan *Oğuz Kağan Destanı*'ndan Kâşgarlı'nın eserinde iz bulunmaması ilgi çekicidir. Gerek Kâşgarlı'nın eserinde bulunmaması, gerek Moğolca sözlerin hissedilir farklılıkta görülmesi, gerek yazı tarzı bakımından *Oğuz Kağan Destanı*'nı 1300'lü yılların bir yadigarı olmağa zorluyor.

Oğuz Kağan Destanı ve *Manas Destanı*'ndaki *destan* sözcükleri bir kişinin övünçle anlatılan durumları anlamında *manâkib* 'övgünlükler' ile anlaşılmalıdır.

⁴ *çapuğul* Ebülğazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk*, [Yayımlayan] Petr I. Desmaisons, *Histoire des Mongols et des Tatares par Aboul-Ghâzi Bêhâdour Khân*, St.-Petersbourg 1871 (Amsterdam ²1970), I, 29914. s.; Saadet Ş[akir] Çagatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri* VIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar yazı dili, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara ³1977, 19648. s.

şıkağul 'teşrifatçı', *todkağul* 'vergi muhafızı', *toskal* 'koruma' (< Mo. *toskaul*), *toksavul* (~*toşkavul*) 'tuğ, sancak taşıyan', *toktavul* 'yol bekçisi', *tuşkavul* 'hesap memuru, maaş kâtibi', *yandavul* 'yan gözcüsü', *yasavul* 'düzenleyici', *yayan* (< *yadağın*), *yorğan* (< Tü. *yoğurğan*), *yortağul* 'atlı öbek'⁵.

Bürli Hatun (V. 20 yerde) : Daha önce *burlı* okunan bu sözü *bürli* okunup < *pür+le* (< *pür* 'kimi ağaçlarda, yapraklardan sonra ayrı olarak süren ince yaprak' Dilçin: YTS: 174^a. s.) 'zülüflü, kâküllü' diye anlaşılmalı.

çoluğ (D. 2184, 26511) : 'çoban yamağı, çoban yardımcısı, küçük çoban' olarak düzeltilmelidir⁶. Başka kaynaklarda da geçer. *Çoban çolak* türkisin yırıl⁷. *Çoban çoluğ*⁸. *Çoban çolak*⁹. Sözcük **ço+luğ* (Fa. < *cō < *cov 'sığır' İng. *cow* 'sığır' Fa. *gāv* 'sığır') biçiminde düşünülebilir.

del- (D. 2073, 2674, 23911, 2985) : Söz konusu veriler 'yarmak' olarak anlamlandırılmalıdır.

dür sın- (D. 1843) : Tü. *yüz dür* (< Mo. *düri*) *sın-* 'kırmak, çevirmek, döndürmek, kaytarmak'¹⁰. Metin içinde başka bir kullanışıyla karşılaştırmak için bk. *yüz döndür-* (D. 2776).

elçe kopuzum ele aluñ meni ögüñ (D. 18311): Daha önce *alça* okunan bu sözü *Kolça kopuzum elüme virüñ* (D. 3111, V. 171). *Kolça kopuzın eline virdiler* (D. 321, V. 172). sözcelerine denk olarak *elçe* okunmalıdır.

etekleri kıvur- (D. 2256): Daha sonra Osmanlıcada *dâmen der-miyân it-* biçiminde karşımıza çıkan deyim Farsçadan bir çeviri olmalıdır.

⁵ Mo.+*ağul* < +*a-ğū+l* eki ve bununla yapılan sözler için bk. W[illi] Bang [Kaup], *Vom Köktürkischen zum Osmanischen* 2. 3, APAW. Berlin 1919, 56-66. s. Aynı biçimde oluşmuş askerlik deyimleriyle birlikte birçok ad ve sanların anlattıkları anlam ve okunuş biçimleri için bk. A[lbert] von Le Coq, "Türkische Namen und Titel in Indien", *Aus Indiens Kultur* (Festgabe Richard von Garbe Dem Forscher und Lehrer zu seinem 70. Geburtstag), Erlangen 1927, 1-7. s.; Gerhard Doerfer, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Gesichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*, Wiesbaden I: 1963, II: 1965, III: 1967, IV: 1975.

⁶ İlhan Çeneli, "Türkmen Türkçesi Sözlüğü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* 1982-1983: Ankara 1986, 41^b. s.; Talât Tekin-Mehmet Ölmez-Emine Ceylan-Zuhal Ölmez-Süer Eker, *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Ankara 1995, 124^a. s.; Feridun Celilov, "Morfonolojik Rekonstrüksiyon ve Etimoloji", Türkiye Türkçesine aktaran: Hatice Şirin, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VII, İzmir 1993, 22. s.

⁷ Halîl bin İsmâîl bin Şeyh Bedrüddîn Mahmûd, *Manâkibu Şeyhî Badru 'd-Dini 'bni Kâdiyyi İsrâ'ili*: Atatürk Ktp. Muallim Cevdet Ktp. Yazma K. 157. sy.'dan Yayınlayanlar: Abdülbâki Gölpınarlı, -İsmet Sungurbey, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkibi*, İstanbul 1967, 124. s. 53^b yr. § 1898.

⁸ "Kitâb-ı Atalar", [Süleymaniye Ktp. Fatih Kit. 3543/2. sy. [İstinsahı: 1526] 115^b-136^a. yr.'tan yayınlayan:] [Mehmet] Velet İzbudak, *Atalar Sözü*, İstanbul 1936, TDK [Yayınları: 30], 133^b7. yr.

⁹ Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, 237. [Yazılışı: 1526] 7^b10. yr.

¹⁰ Osman Nedim Tuna, "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler I", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1972, XVII, 224. s.

sün- (D. 22710) : *sön-* okunan bu sözcük 'itaat etmek, boyun eğmek' olarak anlaşılmalıdır. *Gerinüp sün-* 'uzanıp yatmak'. *söyindür-* (D. 1435) 'söndürmek'in geçtiği bir metinde *sön-* yerine *söyin-* beklenirdi. Başka veriler de bulmak mümkün: Çiğiz Hanga ¹boyun *sünmeyin* köp uruştılar (157). Birer birer ulus il bolup boyun *sündiler* (3710). Anıng *hid⁵metika* boyun *sünüp* (1065). Ögedeyni han¹lıkka olturtılar barçası boyun *sündiler* (1065). (*Çiğgis Kağan Târihi Çevirisi*).

göt (D. 1827) : *Küt küt buğa şolımağa başla-* diye okunan bu sözü delillendirmek biraz güç. *Götünden solu-* diye anlamak da mümkün.

hoca (D. 2519) : Eski Türkçe metinlerdeki *tengri* 'efendi'nin yerini alan bu sözcük 'rab' diye anlamlandırılmalıdır.

işit (D. 23411) : Karşılığı 'yankı' olarak düzeltilmelidir.

Kançuralı : 'Paltolu' olarak anlaşılmalı ve anlamlandırılmalıdır (< *kançura+lı*). *kançura* 'palto gibi bir giyecek'.¹¹

kara kılıç (D. 1594) : *ğarrā kılıç* 'parlak kılıç' anlaşılmalıdır. Ayrıca bk. *gar[r]-ā münār-e* 'gösterişli minare'.¹²

koy- (D. 927): *ko-* maddesinden çıkarılmalıdır.

ku- (D. 22812): *ko-* maddesinden çıkarılmalıdır.

kuy- (D. 1395): *koy-* maddesinden çıkarılmalıdır.

kuyul- (V. 2111, D. 7013; V. 328, D. 908; V. 547, D. 402; D. 10211, D. 25513) : *koyul-* maddesinden çıkarılmalıdır. Örnek olarak: *Bāzırgānlar¹³yatur-iken gāfil-ile biş-yüz kāfir* kuyıldılar, *çapdılar, yağmaladılar* (D. 7013). *Altı¹²yüz kara tonlu kāfir bularuñ üzerine* kuyıldılar (D. 25512).

kük (D. 2809, 10, 11, 13) : *kök* okunan söz Gökyay (13820, 23, 25, 27) 'öç' anlamındaki *kük* ile okunmalı (Clouston: *EDPT*: 707^b, s.). Ayrıca bk. *Ben keküm [ile m]i yüklendüm, beni erenler yükledür¹³*.

oğral- (D. 2712) **oğrat-** (D. 28310, 30112): *Borı* ile geçen ve *ağarıl-* ve *ağrat-* biçiminde okunan bu sözcüklerin okunuşu 'kişnemek' kavramıyla birleştirilerek yeniden gözden geçirilmelidir. Gökyay (13321)'ın *urıl-* okuması hiç olmazsa *üril-* okunabilirdi, çünkü boru vurulmaz üflenir.

ök tamarı (D. 1842) : *ök t.* Göğüs (akciğer) damarı anlaşılabilir¹⁴. O zaman *bāsılık* (< Ar. <) 'alt damar, akciğer damarı'. Fa. *rek-i şey*. Bileğin üns canibinde *kifāl* (< Sür.) 'lerin karşısında konulmuşlardır. Verîd-i kâ'idevî. (W. Basilicae) ön kolun ve kolun iç yanında yükselir. Her iki koldaki üç büyük damarın en aşağıdakileri, ikidir¹⁵. // *ög t.* Baş damarı anlaşılabilir. O zaman; *kifāl* (< Ar. <): Baş

¹¹ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*: Ankara 1983, Türk Dil Kurumu Yay. 503, 125^a, s.

¹² Mansûr Bahşî: *Bahtiyâr-nâm-e* [İstinsahı: Yezd 1435], British Library Or. 8193. sy. 85^b12. yr.

¹³ Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, 237. [Yazılışı: 1526] 9^b10. yr.

¹⁴ *DS*: IX, 3324^b, s.

¹⁵ İbn Sinâ, *al-'Irku 'l-Mafşûda*, 41. s.; el-Fîrûzâbâdî [1329-1413]: *el-Ukyânüs...*, III, 328. s.

damarı. Koldaki fasd damarı. Fa. *ser-ervî*. Bileğin vahşi canibindeki me'bizin üstüne konulmuş iki damardır ki çok kez altlarında kas bulunur. Verîd-i re'sf. (W. Cephalicae) ön kolun ve kolun dış yanında seyredir. Her iki kolda bulunan üç büyük damarın baş damarları, ikidir¹⁶. || öñ t.: anlaşılabilir. || Ayrıca şunlar da gözden uzak tutulmamalıdır: || Vidâceyn: Çoklarına göre boyunda şah damarının iki yanındaki kalın damarlardır. Bir görüşe göre boğaz çukurunun iki yanında can damarı denilen iki kalın damardır. Boğaz iltihabında da kan alınır. 'İrku vidâceyn, verîd-i vidâc. (W. Jugulares, dört çifttir. Ön, arka, iç, dış.) İki çifti boynun yanında, bir çifti önde, bir çifti de arkadadır. İkidir. Boyundaki şah damarlar¹⁷. Internal jugular vein. || Ekhel: Gövdede bir damar vardır ki kesilmesi ölüme yol açar ve onun her uzuvda bir adı vardır boyunda *vedec* ve *verîd* kolda *ekhel* adını alır¹⁸. Utanma damarı. Beden damarı. Orta damarı. Her uzuvda bir kolu vardır. Kesilince kanı dinmez¹⁹. Kara, yağız damar, median vein; orta tamar. Bileklerde *kifâl* ve *bâsilik* ın ortasına konulmuşlardır. Bu damarlar çok kez iki sinir arasında, kimi de mefrûşe sinirin altında bulunur. Pek seyrek olarak altında atar damar bulunur. Verîd-i mütevassıt. (W. Medianae) ön kolun ortasında seyredir. Her iki kolda bulunan üç büyük damarın ortadakileridir²⁰. Kolda kan alınan üç damardan ortada olan atar damar²¹.

öşün Koca (D. 21810, 25310, 25311, 2546, 2555, 2562, 2564, 2566, 2697, 27012): Daha önce *Uşun* okunan bu kişi adıyla ilgili açıklayıcı bilgi olarak bir tek ilk veride *pehlivân* olduğu söylenir. *Öşün* 'omuz başı' demektir²². *öş* 'ağaç dal boynuz gibi nesnelerin özü. Boynuz özü. Kuşlarla atların kuyruk sokumuna da *öş* denir'²³. Eldeki öbür verilere göre (*âl+ın* 'alın' (< *âl* 'ön', *boy+ın* 'boyun', *ķâr+ın* 'karın' (< *ķâr* 'kap'), *ķoy+ın* 'döş' (< *ķoy 'döş'), *ul+ın* 'bitki sapından, bitki gövdesinden yapılan başsaksız ok' (< *ul 'bitki sapı, bitki gövdesi'), *yağr+ın* 'kürek kemiği' (< *yağır* 'kürek kemiği bölgesi') sözcük *öş+ın* 'omuz' biçiminde düşünülebilir²⁴. Göze çarpan niteliklerin, ayırıcı özelliklerin belirleyici olmaları mümkündür. Yeni doğan çocukta göze çarpan vücudun bir organını, rengini belirten *Akbaş*, *Albaş*, *Alın*, *Burun*, *Çatur*, *Kara*, *Karakızıl*, *Kılbaş*, *Tobuk* gibi adlar; cisimle, vücutla ilgili iyi

¹⁶ İbn Sînâ, *al-'İrku 'l-Mafşûda*, 40. s.; el-Firûzâbâdî, *el-Ukyânüs...*: III, 328. s.

¹⁷ İbn Sînâ, *al-'İrku 'l-Mafşûda*, 40. s.; el-Firûzâbâdî, *el-Ukyânüs...*: I, 448. s.

¹⁸ el-Firûzâbâdî, *el-Ukyânüs...*: I, 448. s.

¹⁹ III, 336. s.

²⁰ İbn Sînâ, *al-'İrku 'l-Mafşûda*, 41. s.; Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), *Müntahab-ı Şifâ I Giriş-Metin*: Zafer Önler, Türk Dil Kurumu Yay.: 559. Ankara 1990, 13^b₁₀.

²¹ Zafer: Önler, "Kutadgu Bilig'de "Ekçek" Kelimesi Üzerine", *Türk Dili*: Ankara 1993 (Mayıs) 497. sy. 342-344. s.

²² *ra'su 'l-katif*. Kâşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi Cilt I*, Çeviren: Besim Atalay, Ankara 1939, 77. s. Metin: 26^a₁₀. yr.; Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London, Oxford University Press, 1972, 263^b. s.

²³ Kâşgarlı Mahmud, *DLT*: I, 77. s. Metin: 15^b₁₄. yr.; Sir Gerard Clauson, *EDPT*: 255^a. s. buna göre düzeltilmeli.

²⁴ Ayrıca bk. W[illi] Bang [Kaup], *Vom Köktürkischen zum Osmanischen 4*: APAW. Berlin 1927, 79. s.

özellikleri, güzelliği, gürbüzlüğü belirten *Kabak*, *Şişman* gibi adlar görülebilir²⁵. Nitekim Aristokles'e hocası Sokrat *platus* Gr. 'geniş, yayvan'dan esinlenerek *platon* 'geniş omuzlu' adını takmıştır²⁶.

taşra (D. 2566): *Taşra ayak yolına çıktı*, sözcüsü *Taşra = ayak yolına çık-* anlaşılmalı, *taşra* sözcüğü 'ayak yolu' karşılığıyla sözlüğe alınmalı²⁷.

umūr 'işler' (< Ar. *umūr*) (D. 9012, 13313): Daha önce *umūd* okunan bu sözü *kumūr* okunmalı. At işler er öginür. *Yayan 12erüñ umūrı olmaz*. Burada incelenmesi gereken ikinci tümcedir. İkinci veride *umūdı* gibi yazılmış olsa da birincisinde doğru olarak *umūrı* yazılmıştır. Atsız erin işleri dönmez anlamına gelmelidir, atsız erin umudu olmaz ne demek? İkinci veride aynı sözün öncesi *kalabalık korhudur, derin olsa baturur*, diye geçer ki birincide eri atın yalnız bırakmadığı zaman, ikincide halkın yalnız bırakmadığı zaman işleri iyi gider demektir. Ayrıca bk. At işlemese 6er öginmez (D. 2385).

yarak (D. 28412) : 'çare' olarak alınmalıdır.

yarın (D. 1855) : Ergin ve Gökyay (8930)'ın *yaren* diye okudukları sözcük şuna göre düzeltilmelidir: Tekvuruñ öfine getirüp eydür: *Tañ-ıla kızuñı maña viresin* (D. 1832). = Tekvur öfine geldi eyitdi: *Yarın kızuñı maña virgil, didi* (D. 1855).

yelteme (D. 18913) : *yilteme* şevke getirme havası; şevklendirme, heyecanlandırma, coşturma havası (Ergin: 1334. s.; 2216^a. s.). || **Yelteme**, coşturmak, harekete getirmek, şevka getirmek anlamlarından alınarak savaşıyı coşturmak ve cesaretlendirmek için sazla söylenen şiir; koçaklama, yiğitleme²⁸. || **Yelteme çalmak**. Birini şevka getirmek için kopuzla koçaklama söylemek; coşturmak ve yüreklendirmek için kopuzla yiğitleme çalıp söylemek²⁹. || **yelteme** Şevke getiren (saz havası)³⁰. || Gökyay: *DKK: CCCLV, CCCLXIX. s.*'larda bir daha sözü edilen sözcük CDI. s.'da açıklığa kavuşmuştur. || Kitaptaki tutarsızlık ve ilk baş vurulacak sözlükteki yanlış bilgi dolayısıyla burada bir daha ele alınmıştır. Bu bilgiye daha önce ulaşılmıştı³¹. "A k ş e m s e d d i n 'in tornu Ş e m s i Ç e l e b i 'nin *yonkar* [Uzunçarşılı: *bonkar*] sazını icat eylediğini ve yine onun tanbura cüssesinde boyu daha kısa *yelteme* [Uzunçarşılı: *yeltem*] adını verdiği bir saz vücuda getirdiğini ve İran'a kaçan Ş e h z â d e B a y e z i d 'in adamlarından F e r h a d 'in tanbur şeklinde üç kirişli gövdeli bir saz yaptığını" kaynak vererek

²⁵ László Rásonyi "Kuman özel adları", *Türk Kültürü Araştırmaları*: Ankara 1973, III, 142. s.

²⁶ M[ehmed] 'İzzet, *Taşhîhu 'l-Ğalaţât ve 'l-Muharrefât fî 'l-Esmâi ve 'l-Luğât*, İstanbul 1302 [1884], 27. s.; Mehmed Salâhî, *Ķâmûs-i 'Osmanî*, İstanbul 1329 [1911], I, s. 147^a. s.

²⁷ DS: IV, 1472^b, 1473^a. s.

²⁸ Gökyay, *DKK*: 309^b. s.

²⁹ Gökyay, *DKK*: 309^b. s.

³⁰ Dilçin, *YTS*: 242^a. s.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*: Ankara 1943, II, 609ⁿ². s. Türk Tarih Kurumu Yay.

yazar³². || Şu bilgi düzeltilmelidir: Bu söz, bir musiki aleti sanılmıştır. Halbuki bu sözün asıl manası, «teşvik etmek» tir³³. || Nasıl ki “bağlama çalmak: bağlama havası; bağlama, sevgi kurma, ısındırma havası bağlayan (saz havası). İki kişi arasında sevgi bağı kurmak için kopuzla aşk şiiri söylemek; alıştırmak ve ısındırmak için kopuzla bağlama çalıp söylemek.” olmadığına göre bilgi şöyle düzeltilir: || *yelteme*: Akşemseddinoğlu Hamdi'nin oğlu Şemsî'nin tanbura cüssesinde boyu daha kısa İki bamı olan, kirişleri arasında bir tel kirişi bulunan çalgı. Ayrıca krş. *ekeme*.

yol (D. 19011) : 'nasip' olarak anlamlandırılmalı.

Kalabalık korğudur, derin olsa baturur. Yayanuñ umürü 'olmaz. (D. 13313) *Derin olsa* ¹¹*baturur, kalabalık korğudur*. (D. 9010): Denkliğini *Moğolların Gizli Tarihi* 'nde bulmaktayız. *olon ayu'uli gün ükü'üli*³⁴. [=Çokluk korkutur, derin olan öldürür.] Ordu ilkin çokluğu ile düşmanı korkutur ve sonra da su gibi, derinliği ile onu tehlikeye sokar.³⁵

süd *tamarum* (D. 248): süd *tamarı*+*m* olacağından süd *tamarım* okunmalı.

saht : Ergin verilere 'gücenik' eklenmeli.

söglük : Ergin *süglük* okunuşu *sög*+^u*ş* ile birleştirilmeli.

tiñdür- : Ergin 'yatıştırmak' eklenmeli.

434 § 84. *-k yayan* (< *yadağın*) 'dan büzülmüş olup /k/ erimiş /n/nin yerini almamıştır.

+*tı* kıcırdı. Addan ad yapma eklerine alınmalıydı.

+*la* katla. Addan ad yapma eklerine alınmalıydı.

435 § 92. +*an demren* (< *demir+en*) eklenebilir.

Addan fiil yapma eklerine

+*ğır- kı+ğır-* Eklenebilir.

+*ç buğa+ç, kıl'+ç* eklenebilir.

+*l- çönge+l-* (D. 1065) eklenebilir.

³² Evliyâ Çelebi, *Seyâhat-nâme: Topkapı Sarayı Bağdat* 304. sy., 207^b9-15. yr. [Yayınlayan:] Ahmed Cevdet [Oran], *Der-i sa'âdet* 1314 [=1896], I, 639. s.

³³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş XI Türklerde Türk Halk Musikisi Aletleri (Uygur Devletinden Osmanlılara)*: Ankara 1987, Kültür Bakanlığı Yayınları: 734. Kültür Eserleri: 46, 483. s.

³⁴ [Şigi-Hutuğu]: *Manghol-un Niuça Tobça'an*: [Kode'e] 1240, § 277.

Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-Ch'ao Pi-Shi) *Die geheime Geschichte der Mongolen: Aus der Chinesischen Transkription (Ausgabe Ye Têh-Hui) im Mongolischen Worlaut Wiedhergestellt* von Erich Haenisch, Leipzig 1937, 98. s.

Igor de Rachewiltz, *Index to the Secret History of the Mongols*, Indiana 1972, 167¹1520. s. Indiana University Publications Uralic and Altaic Series Volume 121.

³⁵ *Manghol-un Niuça Tobça'an* (Yüan-Ch'ao Pi-Shi) *Moğolların Gizli Tarihi* (Yazılışı: 1240) I Tercüme: Prof. E. Haenisch'in Almanca ve S. Kozin'in Rusça tercümesini Moğolca aslı ile karşılaştırıp dilimize çeviren: Dr. Ahmet Temir, Ankara 1948, TTK Yay. II. Seri - No. 13, 198, 243. s.

436 § 102. +a- *kap+a-* (D. 159₂) eklenebilir.

+al- *al+al-* (D. 124₁₀) belki *ala+l-* olabilir.

ard (**art**) 'arka, geri, terki' olmalı. Şu verilerde 'terki' anlamındadır: (D. 1977, 1971₃).

arha 'sırt, destek, dayanak' olmalı. *a.-sına* 277-7 olmalı.

Aruz 214/13 yerine 11 olmalı. *A.-uñ* (gen.) 292-10 yerine 11 olmalı.

aznavur (Gürcüce) 'bey' olmalı.

badya bk. hamra. olmalı.

çulğa- olmalı.

çoluk (< çok+cuk) düşünülmeli. +*cık* eki kendisinden önceki /k/ /k/ sesini düşürür. *ufa+cık* (< *ufak+cık*), *yumuşa+cık* (< *yumuşak+cık*), *küçü+cük* (< *küçük+cük*) krş. *çoğal-* (< *çok+al-*)³⁶.

çomak bk. gürz olmalı.

---

³⁶ Muharrem ERGİN, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul ³1972, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No. 785, 163, 181. s. § 211, 252.